

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lene Skodborg

Værket ved Thorsbro 1908-2008

Værket ved Thorsbro 1908 - 2008
Udgivet af Thorsbro Vandværks Museumsforening
og Thorslunde-Ishøj Lokalhistoriske Forening
Copyright: Lene Skodborg, Kroppedal Museum,
Thorsbro Vandværks Museumsforening
og Thorslunde-Ishøj Lokalhistoriske Forening
Layout Girafisk design
Trykkeri Silkeborg Bogtryk A/S
1. udgave. 1. oplag 2008
ISBN 978-87-989981-8-1

Lene Skodborg

Værket ved Thorsbro 1908-2008

Jubilæumsbog 1908-2008

Maskinbygningen på Thorsbro blev opført i 1907-1908, og den 26. september 2008 er det 100 år siden Thorsbro-anlægget påbegyndte indpumpningen af vand til København for alvor. Det er i hvert fald, hvad der står skrevet i journalerne.

Journaler har vi mange af. Dag for dag og næsten time for time har de ansvarlige maskinmestre med fyldepen og sirlig håndskrift nedskrevet alt, hvad der blev produceret og forbrugt på vandværket.

Thorslunde-Ishøj Lokalhistoriske Forening har arbejdet aktivt med værkets historie, siden foreningen blev etableret i 1975. Lydbånd, videotagelser og meget andet værdifuldt materiale er udført af foreningen og ligger frit tilgængeligt på lokalhistorisk arkiv.

Det er en fantastisk historie Vandværket har givet os. Det er industrihistorie, og det er lokal historie. Det er vores kulturarv.

Der er stadig mange historier, der venter på at blive fortalt. Med jubilæumsbogen har vi samlet op på historien, hvor fortællinger og anekdoter bliver suppleret med en masse dejlige foto.

Vi takker Ishøj Kommunes kulturelle forvaltning for inspiration og økonomisk støtte. En særlig tak til Niels Pinholt for hans medvirken i den indledende fase og ligeledes en tak til Lene Skodborg fra Kroppedal Museum for hendes indsats med at bringe denne jubilæumsbog til verden.

Håber I vil nyde læsningen.

Lokalhistorisk Forening
Jens Hansen, formand

Thorsbro Vandværks Museumsforening
Niels Meldgaard, formand

Jens Hansen

Niels Meldgaard

Thorsbro som museum

Arbejdet på museet har stået på siden foreningen blev stiftet i 1995.

Frem til i dag har der været nok at gøre med at registrere, samle op og arkivere.

Vi har talt meget om fremtiden og også rørt lidt ved den, men her i 100 året står vi ved en milepæl.

museets fremtid er sikret ved en handleplan,

der er indgået et formelt samarbejde med kyndige museumsfolk på Kroppedal om udviklingen af museet,

det økonomiske grundlag er sikret ved oprettelsen af Jørgen Viggo Nicolaisens Mindefond til støtte for foreningens arbejde, socialt, kulturelt og historisk.

Jørgen Viggo Nicolaisen, kaldet Nicolai var en kær ven og en trofast deltager i foreningens arrangementer. Nicolai døde alt for tidligt, den 12. juni 2006, kun 63 år gammel. Mindefonden var Nicolais sidste vilje, og den er vi meget taknemmelige for.

Æret være Nicolais minde.

Niels Meldgaard

Kære Læser

Ishøj Kommune, som vi kender den i dag er en forholdsvis ung kommune kun 38 år gammel – et resultat af kommunalreformen i 1970.

At Thorsbro Vandværk kan markere 100 året for igangsætningen af pumperne til forsyningen af københavnere med frisk drikkevand fra kilderne i Torslunde vidner om, at der selvfølgelig har været en tid før vor egen.

Denne tids historie er det vigtigt at få dokumenteret og formidlet, fordi den har betydning for vores opfattelse af os selv og vor egen tid.

Bygningen af Thorsbro Vandværk fik stor betydning for Ishøj. Det betød nye politiske røster på egnen og indvarslede industrialiseringen og arbejderbevægelsen i Ishøj. Dette sætter sig spor helt op til vor egen tid.

Ishøj Byråd vedtog i februar 2008 en ny Kulturpolitik for Ishøj Kommune. Kulturpolitikken nævner Thorsbro Vandværk, som et af kommunens fire kulturelle fyrtårne.

Denne kulturpolitik har som et særligt indsatsområde støtte til og formidling af den eksisterende viden om vor fælles fortid til kommunens borgere og andre interesserede. Derfor er det mig en glæde, at Ishøj Byråd har kunnet støtte denne udgivelse af historien om og historierne fra Thorsbro Vandværk.

Lad os håbe, at der kommer endnu flere udgivelser om livets gang på Thorsbro Vandværk.

Jeg ønsker læserne en rigtig god fornøjelse med denne bog og historien omkring Thorsbro Vandværk.

Ole Bjørstorp
Borgmester

Indhold

Forord	4
Kære Læser	7
Indhold	8
Værket ved Thorsbro før og nu	10
Københavns vækst og borgernes behov for rent vand Kolera og frisk vand Vandforbruget	13
Toroslunde-Ishøj – vand og politik Møllerne Store Mølle og Lille Mølle Pile Mølle Socialdemokratiet	17
Vandets veje og vandværkerne Vandets vej	21
Værket ved Thorsbro i fotografier	24

Arbejdsliv på Thorsbro	34
Københavns Vandforsyning	
Som et skib på hav	
Maskinen	
Arbejdsvagter	
Nattevagter	
Eftersyn	
2. verdenskrig	
Pladsen	
Boringerne	
Driften af Thorsbro i dag	
Familieliv på Thorsbro	42
Funktionærboligerne	
Hustruerne	
Børnene	
Værket ved Thorsbro fremover	46
Litteratur og personlige beretninger	48
Foto	49
Tak til alle bidragydere	50

Værket ved Thorsbro før og nu

På en bar mark ved Lille Vejleå ligger i 1908 et stort maskinhus, samlebrøndsbygning og hanekammerbygning. Tæt på ligger nyopførte funktionærboliger. Maskinhuset ligner en italiensk kirkebygning, og man spejder efter kirketårnet. Det er der ikke. Der er ikke engang en høj skorsten. Det er der en særlig god grund til. Dette jubilæumsskrift handler om værket ved Thorsbro. Det er på flere måder en ganske særlig historie med mange facetter. 100 år er der gået siden Københavns Vandforsyning begyndte at pumpe vand ind til hovedstaden. Det var den 26. september 1908 allerede inden værket var helt færdigbygget.

Dermed var et nyt kapitel i Ishøj og Torsslundes historie startet. Med etableringen af vandværket blev egnen en del af den voksende hovedstad på en helt ny måde. Hvor lokalbefolkningen tidligere som en del af Hedeboegnen havde afsat sine afgrøder på hovedstadens torve, og de unge piger arbejdede som ammer og tjenestepiger for byens borgerskab, så blev egnen nu en del af hovedstadens vækst til metropol med stigende befolkningstal, industrialisering, nye politiske organiseringer og nye måder at bo på.

Med godset Benzonsdal som nabo på Allévej, der hvor Thorsbro Mølle tidligere havde fungeret som kornmølle, anlagde man et nyt industrisamfund, Værket ved Thorsbro. Det førte nye måder at arbejde på med sig med banebrydende teknologi, og de ansatte kom også med nye tanker. Med anlæggelsen af Værket ved Thorsbro kom både en tjenestemandskultur og en fagforeningskultur til kommunen. Det har især været den sidste, der har haft indflydelse på Ishøj Kommunes politiske udvikling, da Socialdemokratiet i Ishøj blev grundlagt i 1911 på foranledning af brøndmesteren og en maskinist fra vandværket.

Thorsbro Vandværk er gennem årene blevet en del af Torsslunde-Ishøj Kommunes lokale historie. Borgerne har forbundet værket med stolthed, men vandindvindingen har også været blevet forbundet med en vis skepsis. Med borerne sank vandspejlet. Den tidligere så vandrige Lille Vejleå brusede ikke længere med det vand, som betjente de tre møller, der siden middelalderen havde ligget langs åen.

De nye borgere i kommunen inte-

Midt i fotografiet ses maskinhuset, til venstre samlebrøndsbygningen og bagved hanekammerbygningen med det store areal med reservoiret. Skråt bagved kan man se mesterboligerne. Den store 1. mesterbolig er ikke synlig, men den hører med til de bygninger, som blev opført i 1908. Den store bygning til højre i billedet er filterbygningen, som blev opført i 1922.

grerede sig på forskellige måder og skabte forskellige påvirkninger. Skolen i Torslunde måtte bl.a. også udvides.

Der bliver fortsat leveret vand til københavnernes, men gennem tiden har Københavns Vandforsyning foretaget visse ændringer og udvidelser. Værket blev tidligt udbygget bl.a. i 1922 med en filterbygning, og maskinerne er løbende blevet udskiftet. I 1985 holdt man op med at benytte maskinhuset. Der blev anlagt et elektrificeret værk, som blev betjent fra Lejre og Islevbro Vandværk og siden Regnemark. Der var bygget nye og nu meget mindre bygninger på Thorsbro til at håndtere det vand, som fortsat bliver indvundet fra borerne, filteret og samlet i et reservoir før det pumpes ind til København.

De gamle industribygninger var udtjente og Københavns Vandforsyning ønskede at nedrive maskinhuset. Det gik dog anderledes. Tidligere borgmester i Ishøj Kommune, Per Madsen, spillede en central rolle i sikringen af bygningerne for eftertiden. I perioden 1976 til 1990 var han formand for Storkøbenhavns Hyrevognsnævn. I dette udvalg sad også medlemmer af Borgerrepræsentationen i København, og de var medlemmer af Udvalget for Teknik og Miljø i Københavns Kommune. Allerede i

På den bare mark har det store maskinhus kunnet ses langvejs fra. Med den nationalromantiske byggestil har det været et fremmedartet byggeri på egnen.

Der blev foretaget mange prøveboringer forud for anlægelsen af værket.

1983 omtalte disse medlemmer, at de havde besøgt Thorsbro Vandværk, der skulle tømmes og rives ned. De ville derfor gerne sikre nogle af lamperne fra maskinhuset, som bærer Københavns Kommunes byvåben, inden nedrivningen.

Per Madsen var på ingen måde interesseret i at miste en for Ishøj Kommune historisk set så væsentlig bygning. Derfor kontaktede han borgmester for de tekniske værker, Charlotte Amundsen, med henblik på bevarelse af maskinhuset og dets indhold. Efter forhandlinger blev der

Boringerne viste til fulde, at egnen var vandrig.

Proving af Cylindern	kg	Petroleum Værket	kg	Huset	Ant.
Maskinhus	kg	Twist I	kg	Twist II	
Antal Oie	kg	Soda	kg		
1.11	16 24 16 24 16 24 6		36000 31	162 7311 30	12 35000 29
1.12	14 24 24 24 14 24	24	14400 81	648 7311 30	48 14400 29
1.13	24 24 24 24 24 24 24	24 24 24 24 24	14400 81	648 7311 30	48 14400 29
1.14	24 24 24 24 24 24 24	24 24 24 24 24	14400 81	648 7311 30	48 14400 29
1.15	24 24 24 24 24 24 24	24 24 24 24 24	14400 81	648 7311 30	48 14400 29
1.16	24 24 24 24 24 24 24	24 24 24 24 24	14400 81	648 7311 30	48 14400 29
1.17	24 24 24 24 24 24 24	24 24 24 24 24	14400 81	648 7311 30	48 14400 29
1.18	24 24 24 24 24 24 24	24 24 24 24 24	14400 81	648 7311 30	48 14400 29

Der skrives i protokollen for første gang lørdag den 26. september 1908.

den 19. januar 1990 indgik en aftale om lån af maskinhuset mod en økonomisk ydelse til Københavns Kommune til vedligeholdelse af bygningen. I dag står Ishøj Kommune for vedligeholdelse, men bygningerne ejes fortsat af Københavns Kommune.

Med sikringen af maskinhuset fulgte også en ny anvendelse. Det skulle ikke stå ubrugt hen. I 1995

blev Thorsbro Vandværks Museumsforening stiftet. Foreningen arbejder for at formidle historien om vandværket. Siden er bygningerne blevet sikret yderligere. I 2000 blev maskinhus, samlebrøndsbygning og hanekammerbygning fredet til glæde for vand- og teknologientusiaster, historisk interesserede og alle med interesse i denne særlige del af Ishøj Kommunes historie.

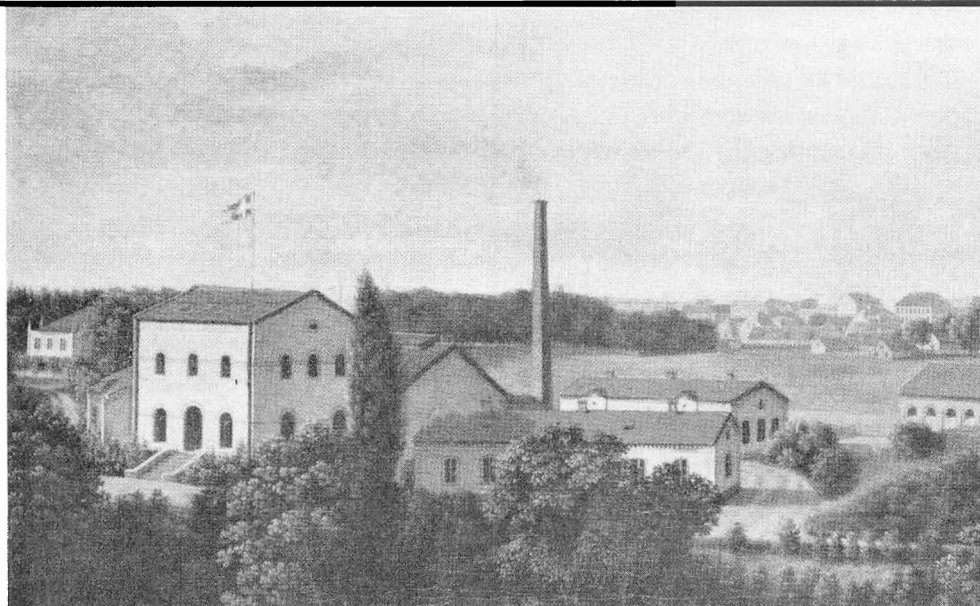
Københavns vækst og borgernes behov for rent vand

Kolera og frisk vand

Juni 1853 udbrød der koleraepidemi i København. Sygdommen hærgede også i andre europæiske byer. Det var den nye tids pest. Koleraen startede i Indien i 1846, og de næste 16 år nåede den de fleste europæiske byer. Da sygdommen kom til København, vidste Borgerrepræsentationen godt, at koleraen spredte sig p.g.a. mangel på rent vand, dårlig hygiejne og utilstrækkelig kloakering. Derfor ramte sygdommen også hårdest i de tættest befolkede dele af byen, Nørrebro og Vesterbro. I løbet af sommeren blev 7219 mennesker syge. De 4737 døde. Man nåede helt hen til oktober, før sygdommen klingede ud. Behandling var ikke mulig, men man flyttede raske beboere fra de mest truede kvarterer til telte uden for voldene for at undgå smitte. Københavns befolkningstal var på det tidspunkt ca. 130.000. Sammenlignet med de ofre pesten tidligere havde krævet, var dødstallet ikke højt. Disse epidemier lå dog nogen tid tilbage, og tabene følte i samtiden store.

Koleraen gav anledning til, at man fra offentlig side over de kommende år for alvor tog fat på at forbedre de

Lige uden for Vestervold blev det første vandværk anlagt. Ved hjælp af dampmaskiner pumpede det vand ind til København. Vandet kom fra Harrestrup å og blev ledt til St. Jørgens sø.

hygiejniske forhold i København. Det var lægen Emil Hornemann, der stod i spidsen for disse initiativer. Han havde allerede i 1850 forelagt Københavns Borgerrepræsentation en engelsk rapport om en koleraepidemi, og han forudså, at med den forfatning Københavns kloak, vandforsyning og

renovation var i ville en tilsvarende epidemi kunne bryde ud i København.

Magistraten havde gennem århundreder haft ansvaret for borgernes sundhed og hygiejne. Det havde bl.a. givet sig udslag i offentlig regulering af torvehandel herunder salg af

Disse mænd var med til at bygge Thorsbro.

Københavns Vandforsynings ingeniør foretog mange borer.

kød og bestemmelser for, hvor slagtinger måtte foretages. Man vidste, at det var væsentligt, at adskille affald og møddinger fra frisk vand. Man var også klar over, at uhumske boliger kunne føre sygdom med sig. Netop som koleraepidemien brød ud vedtog Borgerrepræsentationen den 13. juni 1853 en ny kloakplan. Fra 1850'erne anlagde man under gaderne kloaksystemer, der via lange rør førte spildevand langt ud i Øresund. Systemet var forbundet med indførelse af vandklosetter. Tidligere havde natmændene sørget for bortskaffelse af de fyldte latriner på en ikke hygiejnisk måde.

Den hidtidige vandforsyning til København kom bl.a. fra overfladevand fra Damhussøen. Denne blev suppleret med vand ledt til søen fra Harrestrup å. Man brugte udhulede træstammer til at lede vandet. Det havde gennem tiden været af meget skiftende kvalitet, ildelugtende og med druknede mus og andet uvedkommende i vandet. Der blev med de voksende byer brug for en radikal anderledes løsning på vandforsyningsproblemet. I Odense anlagde man i 1853 et vandværk baseret på naturlige kilder og borer. Efter en filtrering kunne vandet pumpes ud til borgerne.

Det samme skete i København. Her vedtog man i 1853 en helt ny

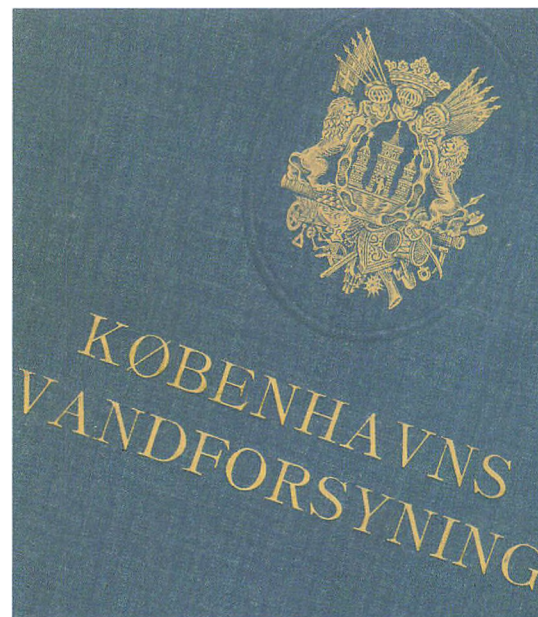
vandforsyningsplan. Det var især vandinspektør L.A. Colding, der udtænkte planen. Den blev gennemgået af den engelske ingeniør Sir James Simpson og vedtaget i Borgerrepræsentation. Det betød, at man etablerede Københavns Vandforsyning den 9. august 1859. Vandforsyningsens arbejde var naturligt forbundet med kloakeringsplaner og den almene hygiejnestandard samt gasforsyningen. Diskussionerne handlede meget om at grave kloakledninger og gasrør ned på samme tid.

Man afsøgte vandforsyningsmuligheder uden for byen, oprensede St. Jørgensø og Damhussøen for at udnytte overfladevandet på en bedre måde. Vandet blev ført til Vester Farimagsgade, hvor man anlagde et vandværk i 1859. Det kom senere til at hedde Axeltorv, og vandværket kaldes Pumpehuset. Herfra føres vandet videre ad jernrør til bl.a. Christianshavn. Anlæggelsen af ny vandforsyning var med til at gøre København til en stor byggeplads. Frem mod århundredskiftet steg befolkningstallet betragteligt, og byen sprængte sine gamle rammer. Voldene faldt, og København fik anlagt boulevarder efter parisisk inspiration samt udbygget et forsyningsnet på højde med andre europæiske byers.

Vandforbruget

I årene frem til århundredskiftet steg vandforbruget fra ca. 2,5 millioner m³ til ca. 11 millioner m³ pr år. Det var ikke nok at pumpe vand ind fra Harrestrup å, derfor begyndte man også at lave borer for at skaffe vand. Efter nogen tid erhvervede man Søndersø, hvorfra overfladevand blev ført ind til byen. Fra starten var det en blanding af overfladevand og grundvand, som blev benyttet. Overfladevandet havde dog en ringe kvalitet, og det ville man gerne væk fra. Ved Søndersø viste det sig ved prøveboringer i 1884, at der fandtes meget rige grundvandsforekomster. Dette vand begyndte man at pumpe ind, således at man i 1893 kunne opgive brugen af overfladevand. I København har man siden århundredskiftet kunnet anvende vandet i hanerne til drikkevand. Det har derfor været en meget fremsynet plan for en voksende storby, der udtænkte af vandinspektør L.A. Colding i 1850'erne.

Københavns Vandforsyning måtte til stadighed øge mængden af indvundet vand. Det blev bl.a. nødvendigt, da Kommunen indlemmede Valby, Brønshøj og Sundby, og man indgik aftale om at levere vand til Frederiksberg Kommune. Det generelle vandforbrug steg også, fordi Københavns befolkningstal i perioden 1860

Ved jubilæer har Københavns vandforsyning altid udgivet bøger om forsyningens historie.

til 1909 steg fra 155.000 til 450.000, og borgerne øgede deres vandforbrug. Industrien anvendte også vand og forbruget steg frem til 1939 til ca. 56 millioner m³ pr år. Det var en femdobling siden århundredskiftet.

Københavns indbyggertal kulminerede i 1950 med ca. 765.000 indbyggere. Efter en nedgang i vandforbruget under 2. verdenskrig steg dette frem til 1959 til 65 millioner m³. Hidtil havde leverancer til omegnskommuner kun ligget på omkring 0,5 m³. Dette steg nu til 11 millioner m³ pr år. Med byudviklingen steg forbruget frem til 1972 til ca. 100 millioner m³ pr år. Dette høje forbrug stoppede dog brat med energikrisen i 1973 og faldt med de følgende års økonomiske nedgang til omkring 90 millioner m³ pr år. Med øget opmærksomhed på miljøet er forbruget i dag faldet til omkring 62 millioner m³ pr år.

Københavns Vandforsynings opgave er at levere frisk vand til borgerne. Denne opgave har været sikret gennem lovgivning siden 1857, men i 1926 vedtog man en lov, der sikrede, at vand i undergrunden blev nationaliseret, hvor grundejere med egne borerer fortsat kunne indvinde vand til eget forbrug på egen grund. Loven gav mulighed for at erhverve ejendomme til vandforsyningsformål, og mulighed for at kunne sikre beskyt-

Støbejernsledningerne forbandt Thorsbro med København.

telse af grundvandet mod forurening.

Det var også derfor, Vandforsyningen i 1919 erhvervede Torslunde fattiggård. Her ligger kalken blottet. Ved revnedannelse kan vand og andet trænge ned til grundvandet og muligvis forgifte det. I 1928 blev bygningen og en del af arealet solgt igen med strenge servitutter, men selve kalkgraven blev på Københavns Vandforsynings hænder.

Loven af 1926 var så fremsynet, at den blev anvendt frem til 1970. Københavns Vandforsyning følger tæt

den øvrige samfundsudvikling ikke mindst inden for miljø- og naturbeskyttelsesområdet, der både dækker over hensyntagen til vandets kvalitet, og til at man ikke ødelægger naturområder. Der sker løbende justeringer. Historiske forsyningsinstitutioner med etablerede navne slås i vor tid sammen. I 1998 blev Københavns Vandforsyning og Afløbskontoret slået sammen til Københavns Vand. Siden marts 2001 er vandforsyningen en del af Københavns Energi.

Torslunde-Ishøj – vand og politik

Møllerne

Torslunde-Ishøj er et vandrigt område med store niveauforskelle. Vest for Lille Vejleå ligger Kildebrønde sogn, der netop leder tankerne hen på egnens rige vandforekomster. Der har gennem tiden ligget tre vandmøller langs Lille Vejleå. Lille Mølle i Torslunde landsby, Store Mølle eller Thorsbro Mølle og Pile Mølle.

Store Mølle og Lille Mølle

Allerede 9. april 1387 omtaler biskop Oluf ved Roskilde Domkirke to møllesteder i Kildebrønde sogn. Den ene er Pile Mølle, og den anden har antageligt været Store Mølle. Store Mølle kom under Herregården Gjeddesdal, da denne blev bygget i 1669. I 1730 skiftede den igen ejer og kom under det nye gods, Benzonsdal, der blev oprettet på Gjeddesdals jorder. Store Mølle brændte i 1836, men blev hurtigt genopbygget, som en firlænget gård med kornmølle, hvor det store vandhjul drev fire kværne. De malede korn til mel og gryn og gruttede korn til landmændenes dyr. Det var en stor mølle, der til stadighed havde omkring 10 mennesker beskæftiget. Lægger man dertil de bønder der stod i kø for

Vandforsyningens ingeniører og medarbejdere foretog prøveboringer i 1904 for at teste vandkvalitet og vandspejlets højde.

Et gammelt vadested over Lille Vejleå mellem Thorsbros maskinhus og Køgevej.

Vindmøllen ved Pile Mølle blev sat op efter Værket ved Thorsbro var etableret, fordi vandstanden sank i Lille Vejleå, så møllen ikke kunne drives ved vandkraft længere.

Eggen ved Torslunde.

at aflevere korn til bearbejdning, har det været et livligt sted.

Lille Mølle har en lang historie. Den lå i Torslunde landsby ved Smedeengen. Det var en såkaldt græsmølle, som kun var i brug om vinteren. I foråret blev vandet i Lille Vejleå stemt op, og blev ledt ud til overrisling af marker og enge.

Pile Mølle

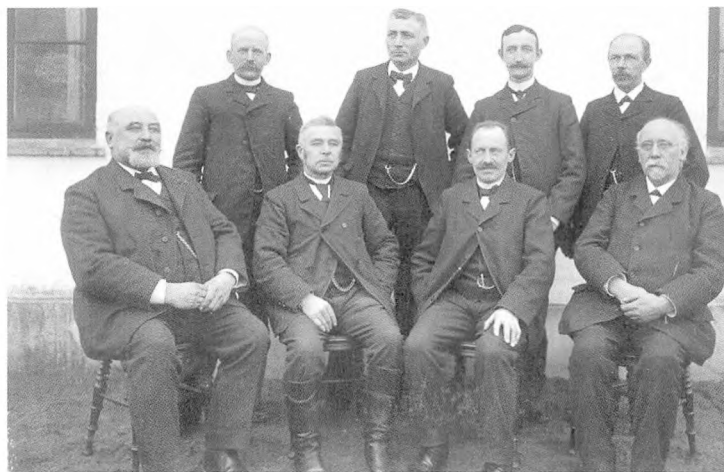
I 1836 kunne man i Statistisk – Topografisk beskrivelse læse om Pile Mølle: "Det er en vandmølle, der drives ved et vandhjul (lige ved 5 meter i diameter). Den har tre kværne, en grovkværn, en sigtekværn og en skalkværn. Den maler en tønde sæd

i timen og hele året omtrent 3200 tdr. sæd. Møllen mangler ikke vand, da den har en fin vandbeholdning af kildevand. Bygningen, der er en bekvem bopæl for en familie udenfor bondestanden, består af seks længer, hvoraf fire er opført af mur og bindingsværk."

Københavns Vandforsyning købte møllen i 1896, og bortforpagtede den til Valdemar Bay, som drev vandmøllen til Værket ved Thorsbro blev etableret i 1908. Magistraten måtte da forsyne Pile Mølle med en vindmølle, da mølledammen tørrede ud, fordi vandstanden i Lille Vejleå faldt betragteligt. Der blev også bygget et nyt stuehus og avlsbygninger, mens det gamle møl-

Torslunde smedie i 1912.

Sognerådet i perioden hvor Thorsbro blev en del af egnen.

lehus fik lov at stå. Vindmøllen drev 2 kværne og et valseværk til behandling af havre til hestefoder. Møllen havde også en kageknuser til knusning af oliekerter. Disse blev til oliekerter, der anvendtes til foder. På travle dage stod 30 til 40 vogne foran møllen.

Sænkningen i vandstanden, efter borerne på Solhøj blev udnyttet, betød også, at de lokale grundejere fik foretaget borer i 14 meters dybde på egen grund på deres ejendomme. Deres brønde tørrede nemlig ud. Vandforsyningen lovede, at hvis man igen fik problemer, ville de bekoste nye borer. Det skete i 1977-78, hvor man på ejendommene Ll. Solhøjvej 16, Solhøjvej 60 og Thorslundevej

210 måtte foretage nye borer i 26 meters dybde. Det viser noget om, at vandspejlet er sunket betragteligt, efter værket begyndte at pumpe vand.

Socialdemokratiet

I 1911 boede ca. 470 mennesker i Torslunde og 785 i Ishøj. På fattiggården boede 13 fattiglemmer. Der var 8 ansatte på Thorsbro og disse husholdninger udgjorde til sammen 33 personer. På Benzonsdal boede i alt 39 personer, hvoraf de 6 hørte til gods ejerens familie.

Værket ved Thorsbro bragte nye tider med sig også nye politiske vinde. Brøndmester Vilhelm Rasmussen og maskinist Poul Sjøgren

stod for indkaldelse til et møde om dannelse af en lokal socialdemokratisk forening, der blev afholdt i Ishøj Forsamlingshus. Det var meget vanskeligt, at få lov at låne et lokale, men det lykkedes søndag den 8. januar 1911 kl. 10. Der deltog 12 mennesker i mødet, og de 6 kom fra Thorsbro. Til mødet var der fælles kaffebord. Vilhelm Rasmussen var formand for et udvalg, der var blevet nedsat den 4. december 1910. Udvalget havde udarbejdet et sæt love, der blev læst op paragraf for paragraf og godkendt. Således blev Den socialdemokratiske Forening i Ishøj stiftet. Kun én kvinde deltog i mødet. Det var Mille, der var gift med Poul Sjøgren.

I Socialdemokraten blev stiftelsen omtalt således "Taastrup: Socialdemokratisk forening for Torslunde og Ishøj. Den ny forenings virkefelt ligger i udkanten af Albertis gamle valgkreds, og herfra havde han for få år siden en af sine faste borgere." Det var i samme periode, hvor Socialdemokratiet fik sit parlamentariske gennembrud i samarbejde med Det radikale Venstre, hvor Zahle dannede regering med Socialdemokratiet.

I de følgende år arbejdede Vilhelm Rasmussen og Poul Sjøgren for deres sag. De vandt terræn blandt husmænd og andre, som ikke var jordbesiddende. Allerede i 1913 blev Vilhelm Rasmussen valgt ind i sognerådet, hvor han sad til 1925. Han blev valgt ind igen i 1929, hvor han blev siddende frem til 1946. Ikke alene sad Vilhelm Rasmussen i sognerådet. Han var også sognerådsformand i perioderne 1917 til 1921 og igen fra 1933 til han stoppede i 1946. Med denne udvikling blev Socialdemokratiet hurtigt den førende politiske magt. I 1946 overtog maskinpasser Emil Francke, som også arbejdede på Thorsbro, sognerådsformandsposten. Så man fulgte en periode endnu samme spor. Inden for det lokale partiforeningsarbejde foregik meget oplysningsarbejde, hvor man bl.a. viste film og også orienterede sig internationalt.

Pile Mølle ca. 1904. Den gamle tid møder den ny.

Der er sket mange ændringer i Ishøj Kommune siden anlæggelsen af Thorsbro. Møllerne er væk, landskabet har ændret karakter, fordi bakkerne er sunket i takt med, at vandspejlet er sunket. Lille Vejleås løb er blevet tæmmet. Ved Thorsbro løber åen endda på et betonunderlag for at sikre grundvandet. Endelig har Ishøj udviklet sig til en moderne kommune, som fortsat er præget af Socialdemokratiet. Derved har Værket ved Thorsbro sat sig tydelige spor i både landskab og mennesker.

Anlæggelsen af vandværket betød, at Lille Vejleå blev foret med beton, for at forhindre åvandet i at sive ned og forurene grundvandet.

Vandets veje og vandværkerne

Københavns Vandforsyning fortsatte med at anlægge vandværker i stadig større afstand fra København - I alt syv vandværker i den første halvdel af 1900-tallet. Nogle ligger helt op til 40 km fra København. Dermed blev Københavns Vandforsyning Danmarks største. Det hang ikke mindst sammen med, at de også indgik aftaler om at levere betydelige mængder vand til andre kommuner.

I slutningen af 1800-tallet var kapaciteten udnyttet ved Søndersø og de øvrige forsyningssteder, og man måtte øge vandindvindingen. Københavns Vandforsyning havde allerede i 1893/4 erhvervet arealer langs Lille Vejleå, fordi prøveboringer viste, at egnen var særdeles vandrig. Man ville kunne påregne at pumpe 26.000 – 32.000 m³ pr døgn. Derfor købte Vandforsyningen i perioden 1896 til 1903 en del arealer i Lillevejleådalene. I 1905 bevilgede Københavns Kommune 2.147.000 kroner til etablering af Værket ved Thorsbro inklusiv indvindingeanlæg og ledning til København.

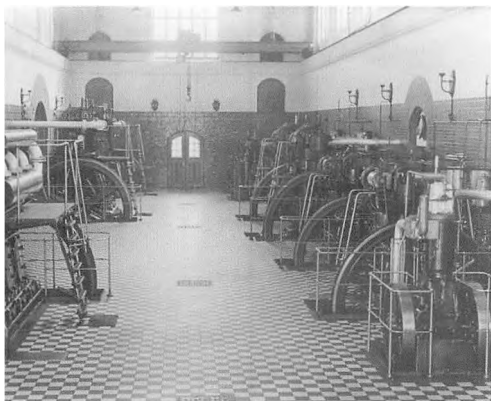
I første omgang havde man troet, at vandværket skulle anlægges ved den gamle Pile Mølle. Det viste sig dog, at man borede lige ned i et lag

skrivekridt og et lerlag, der var umuligt at trænge igennem. I stedet blev vandværket anlagt ved Store Mølle, også kaldet Thorsbro Mølle. Fra 1908 blev vand pumpet ind fra 3 kildepladser, hvor Solhøj havde 14 stk 10 tommer borer, Thorslunde havde 6 stk 6½ tommer borer og Thorsbro havde ikke mindre end 28 stk dels 10 tommer og dels 6½ tommer boringer.

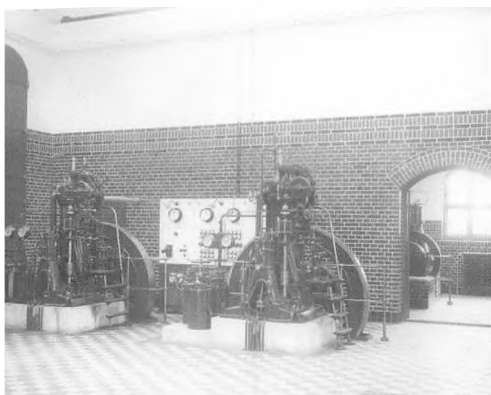
Der blev i de følgende år bygget værker ved Islebro og senere værkerne ved Marbjerg og Lejre. Planer om at bygge et meget stort vandværk ved Slangerup måtte udskydes p.g.a. 2. verdenskrig og blev yderligere forsinket p.g.a. materiale-mangel efter krigen. I 1950 gik byggeriet i gang og Slangerup kom delvist i drift i 1954. Samtidig foregik en rationalisering af Søndersøanlæggene ved opførelse af et egentligt vandværk og anlæg af en ny trykledning til byen. Værket kom i drift i 1951. Det betød, at man kunne nedlægge vandværket ved Borups Allé og hovedpumpestationen på Axeltorv. Samtidig forberedte man allerede det næste store vandværk ved Regnemark endnu længere fra København.

Vandværkerne er forbundet med pumpestationerne i byen. Oprindeligt forbandt ledningerne Thorsbro med bassinet ved Søndermarken.

Værket ved Thorsbro i 1910. Maskinerne til højre betjener brøndpumperne med forbindelse til samlebrønden. Der er installeret 4 B&W dieselmotorer i hallen. De to ses til venstre. De pumper vandet ind til København.

De to dieselmotorer driver Værkets strømforsyning. I baggrunden ses strømtavlerne.

Vandets vej

Fra vandværkerne foregår indpumpning til byen, hvor man skal sikre en stabil leverance, som tager højde for forskelle i forbruget døgnet igennem. Dette sker med anvendelse af beholderanlæg. Københavns Vandforsyning brugte Søndermarksbassinet, og senere højdebeholderanlægget ved Bellahøj og højdezonebeholdere ved Brønshøj. Efter en del år tog man Tinghøj i brug og kunne nedlægge Søndermarksbassinet i 1931.

Thorsbro fungerede i 1908 ved, at vandet blev indvundet ved hævertvirkning. Fra Solhøj og Torslunde førtes vandet ad ledninger til Thorsbros reservoir. Der er ca. 4 km mellem Solhøj og Thorsbro. Solhøj foregik uden pumpning, da det terræn- og vandrejsningsmæssigt lå så højt, at vandet løb frit. Ved Thorsbro anvendtes en hævertvirkning og gravitation, således at tyngdekraften kunne udnyttes. Boringerne var forbundet med 3 hævertledninger, der førte vandet til den fælles samlebrønd, hvorfra vandet blev løftet af brøndpumperne til reservoiret, der kunne rumme 1300m³. I dette reservoir mandede også ledningen fra Solhøj og Torslunde ud. Vandet blev ved hjælp af trykpumperne pumpet gennem den 14 km lange støbejernsledning ind til Søndermarksbassinet, hvorfra det

blev pumpet ud til byens borgere.

Thorsbro var i 1908 et højteknologisk anlæg. Der var 2 stk. Sulzers remtrukne centrifugalpumper som brøndpumper, 2 stk. remtrukne højtrykcentrifugalpumper som trykpumper. Man anvendte dieselmotorer til pumperne og til de 2 dynamoer, der leverede el og drev mindre værktøjsmaskiner og olie og luftpumper. Værket havde fra starten en kapacitet til at sende en vandmængde på omkring 20.000 m³ i døgnet ind til byen.

Thorsbro var bygget til at kunne udvide sin kapacitet betragteligt. Det skete også. Man tog boringer i brug ved Ishøj og Taastrup-Valby i 1915 til 16. Derfor måtte man i 1922 bygge en filterbygning, da vandet fra Taastrup-Valby indeholder jern. Det var Københavns Vandforsynings første hurtigfilter til behandling af jernholdigt grundvand. Jernholdigt vand giver en kedelig bismag og lugter. I filterbygningen iltes vandet og filtreres gennem sand, grus og sten for at blive disse gener kvit. Fra filterbygningen føres vandet til reservoiret og videre ind til byen.

Kapaciteten har været støt stigende gennem årene. I 1931 nedlagde Københavns Vandforsyning Søndermarksbassinet. Det betød, at man måtte ombygge Thorsbro, og man begyndte nu at sende vandet ved by-

Brøndkælderen i dag. I 1970 blev pumperne ændret til at køre på elektrisk drift.

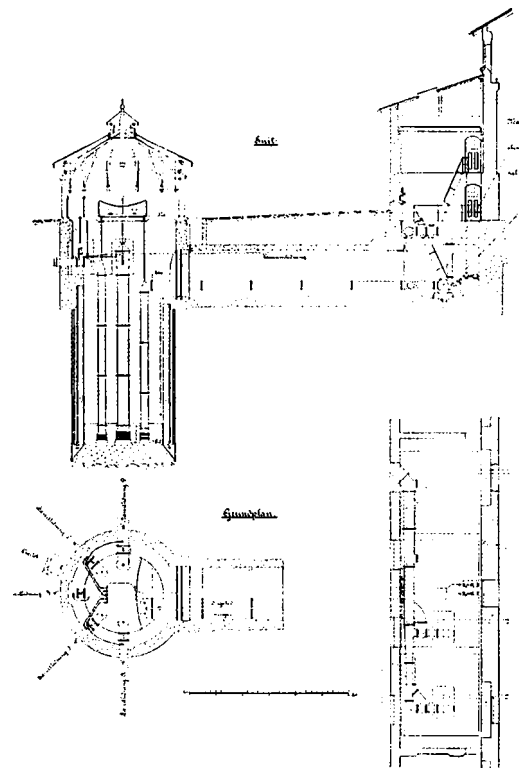
tryk og ikke ved lavt tryk som hidtil. Derfor blev dieselmotorerne og pumperne udskiftet i 1932 med de nuværende, og der er siden foretaget andre udvidelser. Således var Thorsbro i brug frem til 1955, hvor to dieselmotorer fra 1912 blev udskiftet med en 300 hk B&W dieselmotor fra værket ved Vestersøgade i København, og en 300 hk elmotor indkøbt under 2. verdenskrig p.g.a. oliemangel. Fremover var det kun brøndpumperne, der blev remdrevet. I 1970 blev brøndpumpeanlægget fuldstændigt udskiftet med 5 elektrisk drevne pumper.

I 1980 indledte man en omfat-

tende ombygning og modernisering af Værket ved Thorsbro. I første omgang blev anlægget ved Solhøj ombygget og en delstrækning af forbindelsesledningen herfra til værket blev ændret.

Dernæst foretog man en udskiftning af værkets dieseldrevne hovedpumpeanlæg. Man opførte et nyt maskinhus og et nyt anlæg for iltning af råvand fra Solhøj kildeplads og hævertledningerne på Thorsbro. Arbejdet indbefattede også fornyelse af installationer på 3 af værkets understationer foruden etablering af fjernovervågning af værket med understationer fra værket ved Islevbro og siden fra vandværket ved Regnemark. Med disse ændringer, hvor man også overgik til eldrift var bemanningen på Thorsbro blevet overflødig, og det gamle maskinhus skulle ikke bruges mere. Den sidste del af moderniseringen indbefattede en renovering af filteranlægget.

I dag leveres vand fra 100 boringer. De ligger fra Solhøj over Ishøj mod Vallensbæk og mod syd over Vardegård, Karlslunde til Havdrup. Der er en indvindingstilladelse på godt 14 millioner m³ pr år, indvindingen ligger på omkring 8 millioner m³.

Tegning af Samlebrønd og forbindelsen til brøndpumperne i Maskinhuset.

Filterbygningen blev opført i 1922 i en nyklassisk stil. Her filtreres vand fra Taastrup-Valby boringerne, fordi vandet indeholder jern. Fra filterbygningen ledes det til reservoiret.

Værket ved Thorsbro i fotografier

Arkitekten, Andreas Fussing, skrev i tidsskriftet *Architekten* om Thorsbro under overskriften "Kjøbenhavns Vandværk - Værket ved Thorsbro". Med dette byggeri bragte han en københavnerarkitektur til Torslunde, som var fremmedartet for egnen, og den rummede tilmed en helt ny funktion. Han var påvirket af den nationalromantiske stil, hvor man byggede med inspiration fra tidligere skandinavisk og nordisk stil, men frit efter traditionen. Arkitekterne var dog fortsat også stærkt præget af europæisk arkitektur og i særlig grad af den italienske.

Andreas Fussing etablerede egen tegnestue i 1898. Før det havde han blandt andet arbejdet som tegner hos arkitekten Martin Nyrop og på den måde været med til at tegne rådhuset og landsarkivet i København. Fussing tegnede gennem tiden både industribygninger som Valby Gasværk 1903-07, Thorsbro Vandværk 1905-08, Højdereservoiret ved Brønshøj 1910-13, Vandværket ved Islevbro 1921 til 23, og private opgaver herunder sin egen villa i 1913-14.

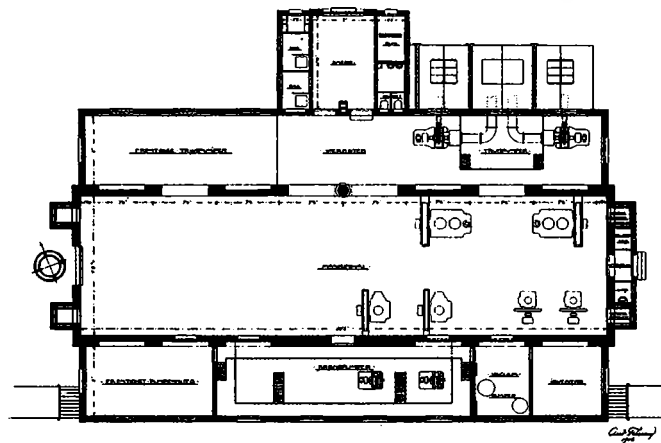
Thorsbros bygninger blev opført i hvidtputset murværk med granit-

sokkel og som tagbeklædning blev anvendt dels skifer og dels tagpap, på funktionærboligerne blev lagt rødt tegltag. Det uvendige træværk blev malet rødt og vinduespartierne blev hvide. Over vinduer og døre blev udført dekorative ornamenteringer med muslingeskaller, blomsterrosetter, lange bånd og Københavns byvåben.

Ved værket blev for første gang anvendt dieselmotorer i stedet for

dampmaskiner og centrifugalpumper i stedet for stempelpumper. Maskinhuset blev derfor ikke forsynet med en høj skorsten, som man ellers så ved samtidige industribygninger, der blev drevet med dampmaskiner. I hver gavl i bygningen var installeret ventilation til udluftning.

Der var også tænkt på hygiejnen i bygningerne. Selvom vandet løb i rør skulle der være rent. Af hensyn til

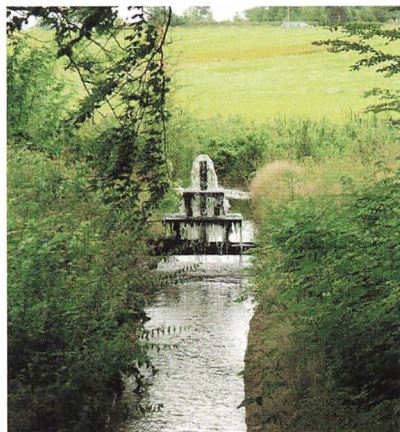
Værket ved Thorsbro var bygget til at blive udvidet, når man tog flere borer i brug. Af arkitektens tegning ses, at der kun i den østlige del af maskinhuset er installeret maskiner. Der var oppumpning fra brøndpumperne til reservoiret og ved hjælp af trykpumper blev vandet sendt ad to ledninger ind til København.

vedligeholdelse var der ingen skarpe kanter. Der var i stor udstrækning anvendt glaserede sten på væggene særligt gule, men også hvide, og der var grøn sokkel og friser. Over flisehøjde var væggene hvidtede. Gulvene var belagt med enten sorte og hvide fliser eller terrazzo. Træværket og jernspær var holdt i stærke farver, som Andreas Fussing skriver i Arkitekten.

Værket producerede sin egen elektricitet. På væggene var ophængt karakteristiske sorte lamper med Københavns Kommunes byvåben og fra loftet hang runde ovenlyslamper. På Værket blev det installeret centralvarme ved hjælp af kølevand fra de store dieselmotorer. Både elektrisk lys og senere varme, kom personalet til gode i deres boliger. Der var installeret telefon, så man kunne komme i kontakt med hovedkontoret på Axeltorv.

Maskinhuset ligner en italiensk kirkebygning eller en basilika med hovedskib og sideskibe og en sidebygning, som kan ligne et kapel. Der er ikke opført et kirketårn, en karnapile. I forbindelse med maskinhuset ville det have været en høj skorsten. Der er til gengæld opført et baptisteri, som en selvstændig bygning. Det er dog samlebrøndsbygningen.

Thorsbro og Lille Vejleå i dag, hvor beplantningen er vokset til.

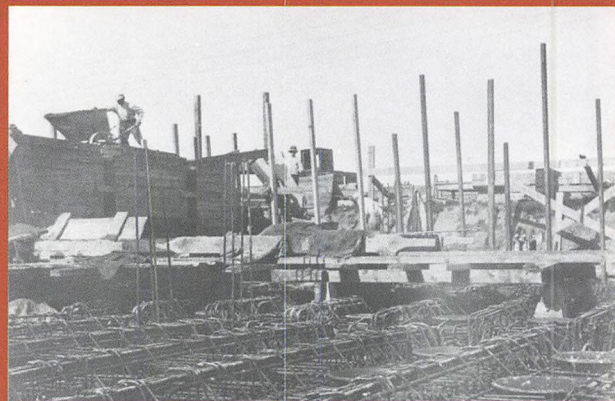

I 1906 påbegyndtes opførelsen af Værket ved Thorsbro. Det var omtrent med de bare næver og enkelte hjælpemidler. Mændene har stillet op med deres redskaber, hvor manden helt til venstre skiller sig ud med sin landmålerstok. De har heller ikke glemt de vederkvægende øl.

Der var ikke mange tekniske hjælpemidler. Her ses en betonblander, højt placeret og med en slikske til at føre betonen ned til støbning af fundamentet.

Selv om der blev anvendt moderne støbeteknik blev materialerne stadig kørt med trillebør.

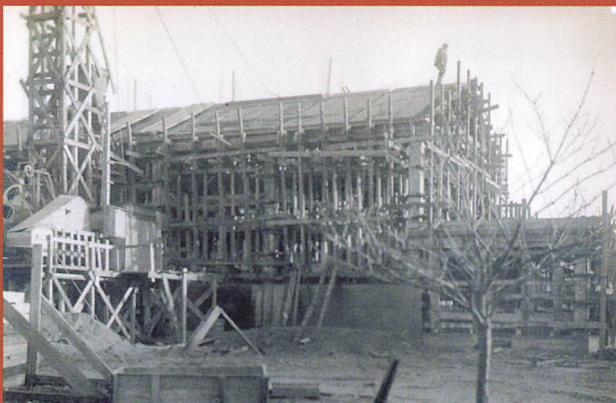

Her ses jernarmeringen, før den dækkes af beton.

Murermesterens eget foto af byggeriet, 1906. Manden med jakke i midten kan være muremester Rothe selv.

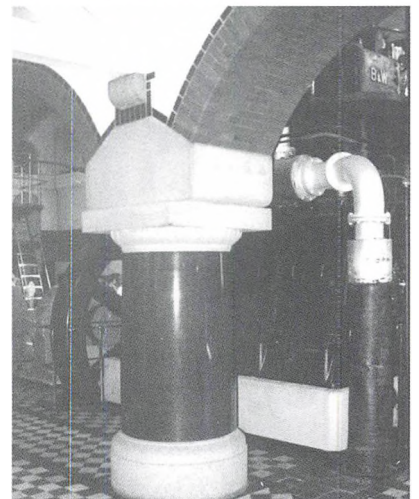
Nu rejser filterbygningen fra 1922 sig og den begynder at tage form.

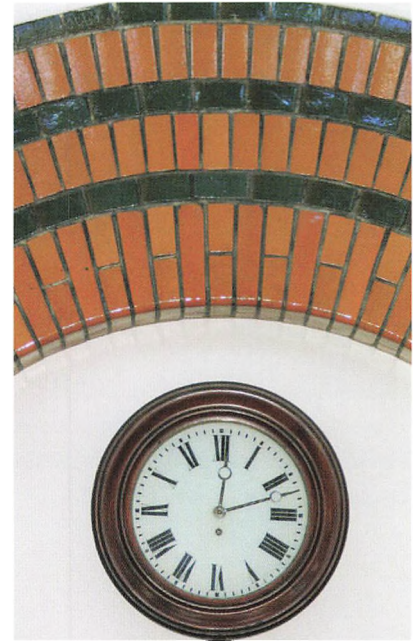

Maskinhuset havde oprindeligt også indgang i den østvendte gavl. I sidebygningen er trykpumperne placeret. De lave tage giver ovenlys til kælderen. Smedien lå i starten i sidebygningen.

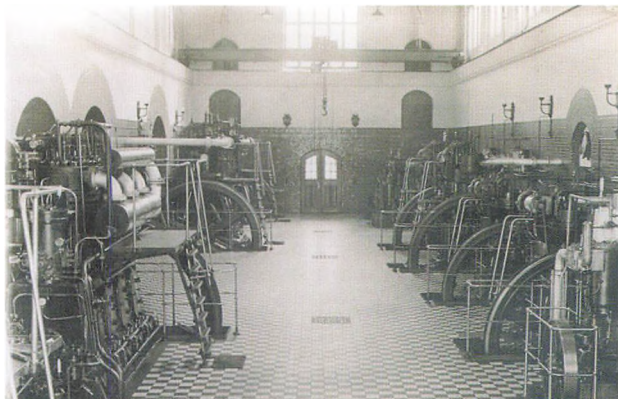
Granitsøjlen i maskinhuset med både rå og poleret bornholmsk granit er udtryk for et overskud i byggeriet. Der er mange detaljer i arkitekturen, som afslører den nationalromantiske stil hele Værket ved Thorsbro er opført i.

Selv om dette er en industribygning er den udformet med fliser på gulv og vægge, søjle og mange detaljer så bygningen kunne være indrettet til helt andre formål. Det kunne være forhallen i et rådhus.

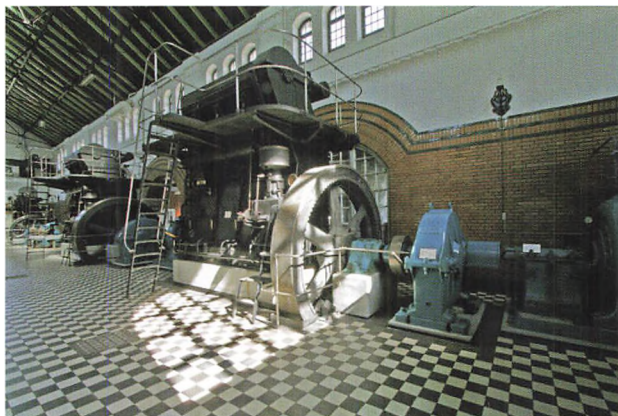

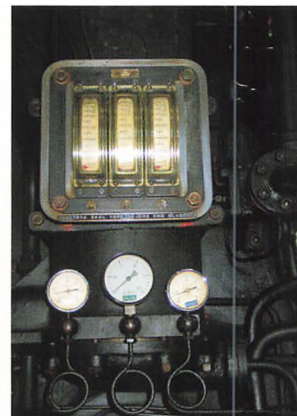
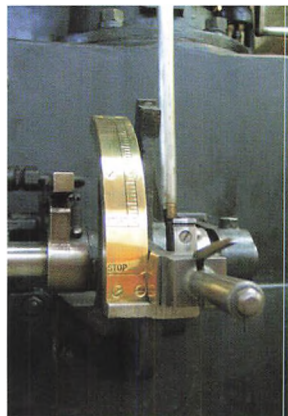
Thorsbro var bygget til at kunne udvide kapaciteten. Ved indvielsen var kun de fjerneste dieselmotorer og pumper installeret. Senere kom flere til.

Burmeister & Wain leverede de første motorer i 1908 og igen i 1932. Maskiner og skibe var tæt forbundne i dagligdagen på vandværkerne. Alle maskinmestre skulle have sejlet mindst et par år forud for ansættelse.

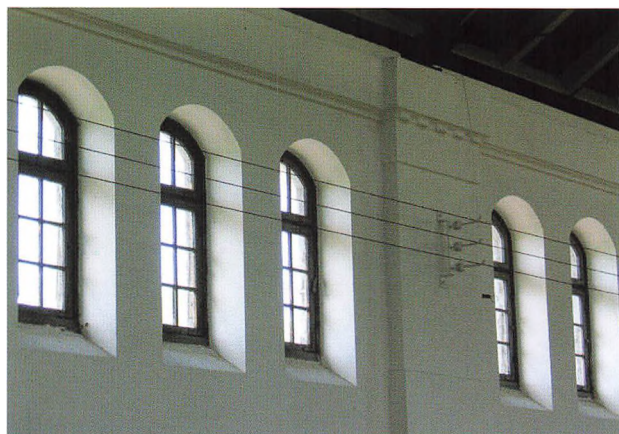

De dieseldrevne motorer var hjertet på Thorsbro. De oprindelige motorer blev i 1932 udskiftet med nye. Hele anlægget er løbende blevet udbygget i takt med, at behovet for vand er øget.

I dag en forstue til maskinhuset. I 1908 en smedie. Herfra var også adgang til bad og toiletter.

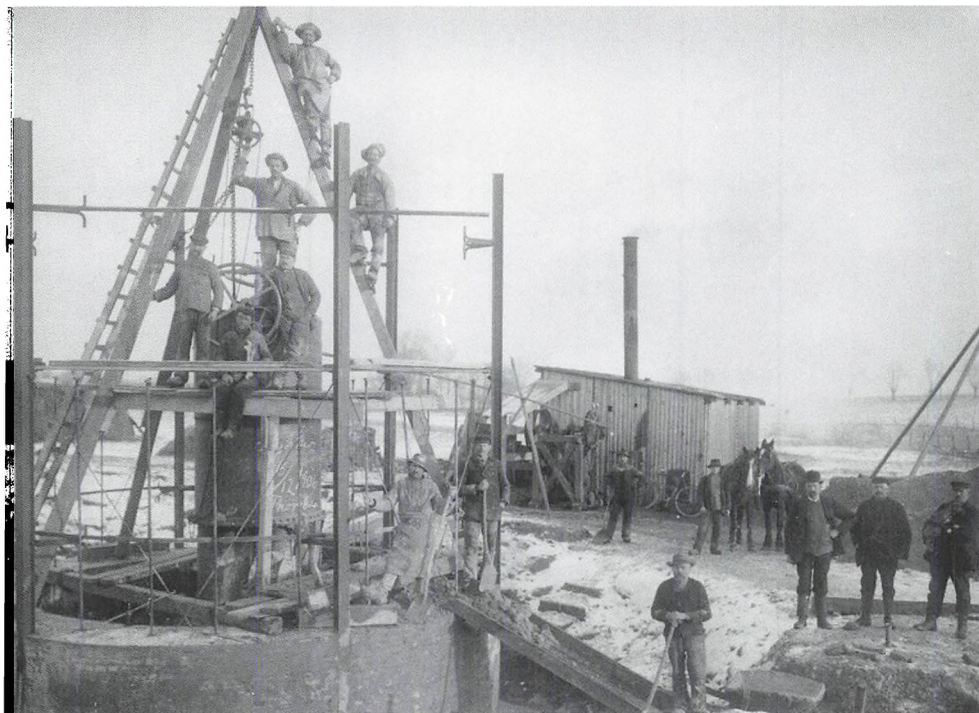

De højtstående vinduer i maskinhuset giver mindelser om italiensk kirkebyggeri. Foran vinduerne løber de ledninger, som giver strøm til den højtplacerede portalkran, der kan køres gennem hele hallen.

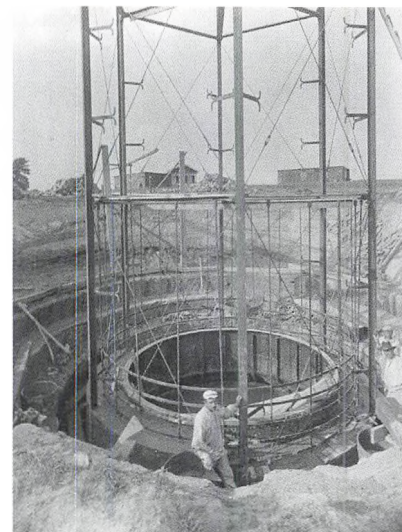

Bygningsdetalje på facaden. Som det var typisk for tiden er anvendt megen symbolik med solen, der stråler over årstallet og favner hele situationen, og bølgerne der bruser, som symbol på det vand, som det hele drejer sig om.

Opførelse af samlebrønden. Der støbes en 14 m dyb brønd med indvendig trappe. Ved opførelsen blev anvendt heste som trækraft.

Den færdige samlebrøndsbygning udformet over jordhøjde i samme form som bygningsværket under jordhøjde. Man er ved at rydde byggepladsen. Arbejdsskuret i baggrunden bliver også fjernet.

I dag er samlebrøndsbygningen fortsat hvid og rød. Den er i samme nationalromantiske stil som de øvrige bygninger.

Hanekammerbygning. Den er opført ved siden af det vandreservoir, hvor al vandet fra borerne bliver samlet, før det med hjælp fra trykpumperne sendes ind til København. Fortid og nutid mødes på fotografiet. Til højre ses en af de nye bygninger, der i dag rummer trykpumper til indpumpning af vandet.

Maskinhuset ligner en italiensk kirke. Københavns Kommunes byvåben er centralt placeret over det store vindue. De to fremskudte bygnings-elementer er ventilationsskakter. To årstal på hver side af den store port 1907 og 1908 markerer opførelsesperioden.

Arbejdsliv på Thorsbro

Københavns Vandforsyning

Københavns Vandforsyning leverer rent vand til københavnernes. Opgaven er gennem tiden blevet løst på forskellig vis og har fulgt med den øvrige samfundsudvikling. Det var en betroet opgave at sikre stabil leverance af frisk vand. Derfor var de vigtigste poster tjenestemandstillinger, så man gennem anciennitet kunne gøre sig fortjent til at blive 1. mester og brøndmester på et vandværk.

Ved Thorsbros etablering og en lang årrække frem sorterede vandværkerne i Københavns Vandforsyning under Ingeniøraftdeling I: vandværker, tilførselsledninger og beholderanlæg og Ingeniøraftdeling II: oppumpning, maskinanlæg og tele- og elanlæg. Hver afdeling havde afdelingsingeniører, og Afdeling I havde endda også en overingeniør.

Til Afdeling I var knyttet en enhed, der stod for vedligeholdelse af vandværker med tilførselsledninger og beholderanlæg. Der var desuden enheder for nyanlæg og ikke mindst laboratorium.

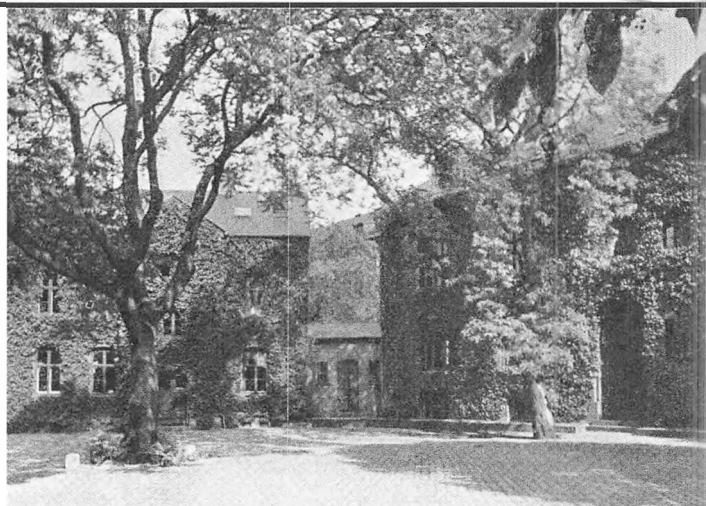
Afdeling II, stod for oppumpning. Med tiden blev denne ledet fra Islevbroværket. Der var et ingeniørkontor,

der stod for drift og vedligeholdelse af maskin-, tele- og elanlæg og som også stod for projektering og udførelse af nyanlæg og beholderanlæg. Vandværkerne og beholderanlæggene inde i København sorterede under disse to afdelinger.

Hovedkontoret lå på Axeltorv, hvor det første vandværk var anlagt, og hvor Pumpehuset den dag i dag ligger. I det daglige havde 1. mester og brøndmester kontakt med driftsingeniørerne over telefonen og en

gang ugentligt, var brøndmesteren til møde på Axeltorv, hvorimod 1. mesteren kun kom til møde en gang om måneden. Det var dog 1. mester der var øverste ledelse på vandværket.

Uanset ansættelsessted var al personale ansat under Københavns Kommune. Derfor fik de også københavnertilønninger, og nåede de at holde jubilæum i ansættelsen, hvad flere af de ansatte på Thorsbro gjorde, kom de til Rådhuspladsen på Københavns Rådhus.

Københavns Vandforsynings kontorbygning, Axeltorv 12.

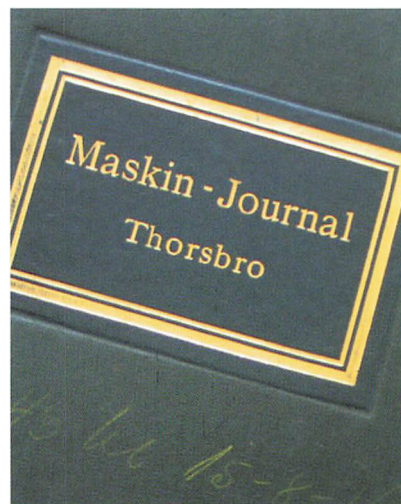
Som et skib på hav

I 1908 var vandværkerne uden for København en nyskabelse. Det var som blev et stykke by løsrevet fra sin sammenhæng og placeret på bar mark. Vandværkerne havde umiddelbart meget få relationer til det omkringliggende landbosamfund. Der fandtes i landsbyerne ikke de håndværk, som var absolut nødvendige for at kunne reparere dieselmotorer, rørlægning, el-ledninger og telefonledninger. Derfor blev vandværkerne anlagt, som var de skibe. I lighed med et skib på havet skulle man kunne udføre alle reparationer på egen hånd uafhængigt af andre. Thorsbro var i det daglige i vid udstrækning overladt til sig selv, men fungerede i tæt kontakt med Axeltorv.

Københavns Vandforsyning udgav frem til 1950'erne "Kommunal-kalenderen". Det var ifølge en brøndmester Leif Jonassen "den mest læste bog efter Biblen. I den kunne man se, hvornår man kunne forvente at avancere". Som tjenestemand var man ansat i livstidsstillinger dermed fulgte, at 1. mesteren normalt blev udnævnt blandt 2. mestrene efter længst anciennitet, 2. mesteren blandt 3. mestrene og så fremdeles. Derfor blev disse rekrutteret fra de andre vandværker under Københavns Vandforsyning. Det krævede dog

først en omfattende uddannelse. For en af maskinmestrene, John Jessen, der blev ansat ved Vandforsyningen i 1954 betød det, at han havde gennemgået fire års læretid som maskinarbejder, den almindelige maskinmestereksamen på et år, den udvidede maskinmestereksamen ligeledes på et år, en elinstallatøreksamen for maskinmestre på ni måneder, havde sejlet i to år som maskinassistent og bestået håndværkerprøven for maskinmestre på 6 uger. Med alle disse eksamenspapirer i hånden, gik John Jessen efter at have bestået sidste prøve samme dag til Axeltorv og havde en samtale med afdelingsingeniøren. De fik en snak, der også faldt på, at John Jessens far i 1930'erne havde været maskinmester på Thorsbro. Efter en halvtimes samtale var han ansat uden at have vist nogen eksamenspapirer frem og med udsigt til, at der kunne gå syv år, før han kunne blive ansat i en tjenestemandstilling som maskinmester.

Der skulle gå frem til 1962, før han blev ansat som maskinmester på Thorsbro. I de mellemliggende år arbejdede han under Københavns Vandforsyning på Islevbro med stempepumper, og på værkstedet på Axeltorv og Slangerup med strømtavler. Han medvirkede ved nedtagning af de store dieselmotorer på

Der blev ført mange protokoller og det hørte til 1. mesterens og de øvrige mestres opgaver.

Vestersøgadepumpestation, som efterfølgende blev opsat på Thorsbro, endelig arbejdede Jessen som reparatør på Vandværket i Lejre. Alle disse år for at blive ansat som 5. mester i 1962 på Thorsbro. Der var på den tid 5 mestre på værket, men senere blev det udvidet til 7, fordi man indførte kortere arbejdstid.

Med denne personberetning får man et lille indblik i den temmelig stive organisation, som tjenestemandstrukturen var udtryk for. Den betød dog, at Københavns Vandforsyning, ligesom Hovedstadens øvrige forsyningsindustrier, var sikret stabilitet og en kontinuitet i de vigtigste stillinger.

Det ser ud til at værket har haft besøg. Det kan være ingeniører fra Axelortv klædt i bytøj, som har taget opstilling med vandværkets personale iført kasketter. De to mørkkledte til venstre er lidt vanskeligere at sætte ind i sammenhængen.

Maskinen

Skønt vandværkets opgave var at skaffe vand til byens borgere, så var det arbejdet i maskinhuset, Maskinen, der ansås for at være væsentligst. Det var skibet. Det var også mere kompliceret, da det drejede sig om teknik. Man skulle kunne betjene dieselmotorerne, der holdt gang i brøndpumperne, i daglig tale B1 og B2 osv., og trykpumperne, der sendte vandet ind til København samt motorerne, som producerede el til værket.

De som arbejdede med selve vandet, ja, det var jo blot jordarbejde. De arbejdede uden for på Pladsen, og med dem havde de ansatte i Maski-

nen kun meget lidt at gøre.

Med maskinmesterens uddannelsesmæssige baggrund er allerede antydnet, at der var tale om et hierarki i arbejdet. Øverst var 1. mesteren, under ham var der 2., 3., 4. og 5. mestre. Under disse var ansat en montør også i tjenestemandstilling. Så var der motorpasserne, der var begyndt som arbejdsmænd og senere havde taget motorpassereksamen. Dernæst kom reparatørerne, der arbejdede tæt sammen med montøren. Endelig var der arbejdsmændene. Der var i alt op mod 15 mand ansat ved Maskinen, fordi man også skulle kunne sørge for ferieafløsning. 5. mesteren gik f.eks. enkelte faste arbejdsvagter, men var ellers afløser ved ferier og sygdom.

Med til hierarkiet hørte, at man altid sagde De til 1. mesteren. De øvrige mestre sagde du til hinanden, men blev tiltalt med De af det øvrige personale. 1. mesteren var en autoritet. Der var en episode i 1930'erne, hvor 1. mesteren hed Kajser. Han opførte sig også som en sådan. Det var tillige en mand med faste rutiner. Han gik altid til middag klokken to minutter i tolv. En dag havde han besøg af en ingeniør fra Axelortv. Derfor sendte han en motorpasser hen til sin hustru for at give besked om, at han var forsinket. Motorpasser Gro-mada gik hen til fru og sagde "De-

res mand kommer senere hjem". Han fik det svar, at "det hedder, mester Kajser kommer senere hjem". Sammen med brøndmesteren, præsten og baronen på Benzonsdal havde 1. mesteren en særlig status, som man skulle respektere.

Arbejdsvagter

Vandværket pumpede konstant vand ind til København. Man havde treholdsskift 1 uge pr. skift. I mange år lå vagterne fra kl. 6 til 14, 14 til 22 og kl. 22 til 6. Disse blev senere rykket med en time så morgenvagten begyndte kl. 7 i forbindelse med indførelsen af tv. Når nattevagten begyndte kl. 23 kunne man nå at se tv-programmerne færdig. 1. mester havde kun enkelte faste vagter, der altid var dagvagter. Han indberettede løn, havde ansvar for at føre protokoller og udarbejdede i samarbejde med 2. mesteren vedligeholdelsesplaner. Han havde eget kontor, mens de øvrige mestre brugte vagtkontoret, når de havde vagt. Den 1. hver måned var han sammen med de øvrige vandværkers 1. mestre til møde med Afdelingsingeniøren på Axeltorv. Her modtog han også lønninger til de månedslønnede.

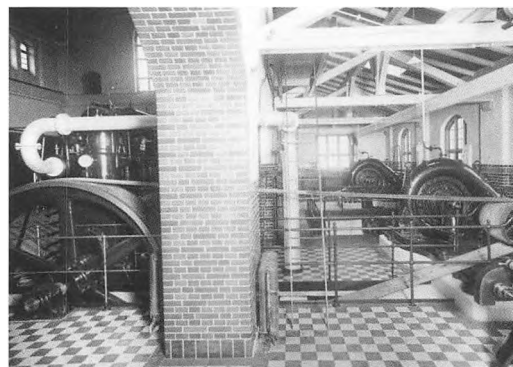
De øvrige mestre gik altid på vagt sammen med en motorpasser. Derudover var der en reparatør og en arbejdsmand samt montøren. Det var

mesterens opgave at kontrollere, at den vandmængde der var blevet bedt om fra Islevbro også blev pumpet ind fra indvindingsanlæggene og oplysninger om leverancer ført til protokols.

Motorpasserne havde nogle helt faste opgaver. Hver havde ansvaret for en dieselmotor. Den skulle smøres, og der skulle være brændstof på forbrugstanken. Motoren skulle efterses og smøres hver time. Inden vagtskiftet havde han også sørget for at alt var klart til næste vagt med fyldte smøreapparater og smørekander. Man brugte altid fem minutter til at snakke om, hvordan vagten var gået, og hvordan maskinerne kørte, når det næste hold tog over.

I Maskinen står den luftkompressor, som betjente Filterbygningen. Den blev brugt til at rense filtererne med. Det var brøndmesterens domæne, og det var den eneste opgave i Maskinen, som brøndmesteren aftalte med 1. mesteren. Ellers havde de to vidt forskellige ansvarsområder.

Montøren stod for vedligehold. Det var både de store pumper i Maskinen og pumperne ude på understationerne. Han arbejdede tæt sammen med reparatørerne og også med folkene fra Pladsen. Endelig var der arbejdsmændene. De skulle sørge for at centrifugere smøreolien, at ren-

En af dieselmotorerne, da de stadig drev pumperne med remtræk.

Brøndpumperne i Brøndkælderen.

gøre kælderen, og ikke mindst at der var kolde øl og vand. I de tidlige år var de Star. Flaskerne blev stillet ved afgangsledningen, hvor temperaturen konstant var omkring 8 til 10 grader lige tilpas til en kølig pilsner. Når nogle af værkets mange børn kom på besøg i Maskinen, blev de drillet og fik at vide, at den ene ledning pumpede vand ind til byen, mens den anden pumpede vand ud. Der var jo to ledninger.

Der var navne for rummene. Lageret med materialer blev kaldt jernkælderen, og stedet, hvor man lagde de brugte dele, blev kaldt kirkegården. Det var meget almindeligt at tage sig en pause i ro og mag nede i kælderen. Arbejdsmændene kunne godt brokke sig over at skulle fjerne cigaretskodder og andet. De så sig en dag gale på en fra Pladsen, der blev kaldt Fodermesteren. Han var en af de få, som kom i Maskinen. Han skulle ikke komme og svine, og de klagede til 1. mester Bohse. Han måtte så tale med Fodermesteren, som tog sagen fra den humoristiske side. Han ville holde op med at komme, for han ville da ikke være skyld i, at mester mistede sit gode arbejde. Så galt var det nok heller ikke gået. Thorsbro havde ry for at være en god arbejdsplads. Som en ingeniør Witzel fortalte "Det var en fredelig arbejds-

plads. Man skulle sgu være meget sær, før man røg ud."

Nattevagter

Hvor de to dagvagter var fyldt med gøremål udover pasning af maskiner og målinger, så kunne nattevagterne godt gå hen og blive lidt ensformige. Disse var ikke arbejdskrævende, da man om natten kun passede maskinerne. Den vagthavende maskinmester og den vagthavende motorpasser fik læst meget, og da tv blev almindeligt, brugte de også tid på det. Ikke mindst udnyttede man dog, at der var adgang til et værksted. Gennem årene er der blevet istandsat mange cykler i de sene nattetimer. Der er blevet drejet lamper, lavet bornholmerure og andet til hjemmene. Med tiden fik flere og flere på Thorsbro biler. Der var nætter, hvor Maskinen blev brugt som autoværksted. Man kørte sin bil gennem den store port ind i maskinhuset og kunne så bruge hallen, der var fint oplyst til at udføre reparationsarbejdet.

Af sikkerhedsmæssige grunde skulle der altid være mindst to på vagt. Det var kun juleaften, at der med tiden kun var en enkelt mand på vagt, og det var kun mellem kl. 18 og 22. Det var på Thorsbro ikke muligt at stoppet værket, fordi vandreservoiret er så lille, og fordi det var forbundet

med stort besvær at starte hævert- og trykssystemer igen.

Eftersyn

Dieselmotorerne krævede konstant opmærksomhed og var med til at bestemme årets gang på værket. I de første mange år var olien af en sådan beskaffenhed, at motorerne krævede eftersyn hver 6. uge, senere blev det hver 8. uge, til sidst endnu sjældnere. Arbejdet med motorerne udviklede sig naturligvis også med udvidelsen af kapaciteten og med udskiftning af dieselmotorerne, som det f.eks. skete i 1932. Da man gik over til at bruge varmt vand som kølevand i systemerne frem for koldt vand holdt olien også længere. Ikke mindst ændrede arbejdsgangene sig, da man i 1950'erne gik over til selvrensende olie.

En gang om året skulle de store dieselmotorer dog have et hovedeftersyn. Der var før 1932 fire i alt og de kørte i par. Lige før jul stoppede man de to, og de to andre blev startet i stedet. Dernæst fulgte en fuldstændig gennemgang, der tog omkring 3 måneder. Alle dele blev skilt ad og lå spredt på gulvet i den store hal. Der blev rensset, målt for slitage og drejet nye dele. Når alt var samlet igen, var det spændende, om motoren ville starte, og det gjorde den næsten al-

tid. Selvfølgelig var der også nogle kvikke, der fik snørret mester for en "startbajer".

2. verdenskrig

Under 2. verdenskrig var der problemer med at holde driften i gang, fordi der var brændstofmangel. Den olie, der kunne skaffes, blev hele tiden tykkere og mere og mere uegnet til brug i maskinerne. Det var til sidst tjære. Ventilene kunne brænde igenem på en time, og maskinerne blev så varme, at man måtte have træsko på, når man stod øverst på maskinen. Læderfodtøjet brændte op. Der var under krigen generelt et lavere forbrug af vand, så Thorsbro formåede at holde indpumpningen i gang.

Det var væsentligt at sikre værket under krigen. Københavns Politi forlangte, at Københavns vandværker omfattedes af en vagtordning, og der blev etableret et stort plankeværk rundt om hele området. Man skulle ud og ind gennem en sluseport. I dagene omkring befrielsen 5. maj 1945 blev værket besat og sikret af modstandsgrupperne. De fik deres ordre om morgenen på Toftegaard i Ishøj, hvor de havde samlet sig. I 7 dage var værket besat, fordi man skulle sikre vandforsyningen mod eventuelle forsøg på fra tysk side at sabotere eller forgifte vandet. I den periode pumpe-

Der blev bygget et kontor for enden af maskinhuset, hvor der tidligere var indgang. Der er endda stillet et tv op.

Filterbygningen nogle år efter den var taget i brug.

de værket omkring 30.000 m³ vand ind pr. døgn, så en sabotagehandling ville have haft stor betydning for vandleverancen til københavnere.

Under 1. mesters ledelse har Maskinen gennem årene sikret stabil indpumpning af vand til København. Der går mange historier om 1. mestrene. De svævede en stor del af tiden over vandene, og havde tid til at dyrke andre interesser. Mester Bohse havde en kunstnerisk åre og tog på ferie til til Paris for at se på kunst. Kun én 1. mester forlod værket før pensionering, fordi han hellere ville tilbage til København. Det var i 1930'erne. Han og hans kone kunne ikke falde til på landet. De opholdt sig 3 dage om ugen i byen, og til sidst byttede han funktion med Kajser. Frem til 2.

verdenskrig havde alle mestrene været ude at sejle. Når en ny 5. mester blev ansat, kunne han være kommet lige ind fra havet, som de sagde på Thorsbro.

Pladsen

Et vandværk er omtrent som et isbjerg. Der er meget mere under overfladen. På Thorsbro blev Maskinen og Pladsen integreret i hinanden gennem alle ledningerne under jorden. Et lille stykke fra maskinhuset var opstillet to store oliebeholdere. Herfra blev motorerne forsynet med dieselolie.

Pladsen og borerne var brøndmesterens domæne. Der var store afstande både på selve værket, og når man skulle ud til de mange borer.

Brøndmesteren havde omkring 10 mand ansat om vinteren og 15 mand om sommeren. Det hang sammen med, at de ansatte passede udenomsarealerne i sommermånederne. Senere måtte man ændre på ansættelsesforholdene, fordi det ikke længere var muligt at sæsonansætte.

Til Pladsen hørte det underjordiske reservoir, hvor al vand blev samlet, før det blev pumpet ind til København. Det blev betjent fra hankammerbygningen. Vandet flød til fra samlebrønden, fra borerne og fra filterbygningen. Herfra blev vandet så sendt med trykpumperne ind

til København.

Da der måtte sikres en optimal vandkvalitet, skulle Pladsen også holdes, så der ikke skete nedsvivning, der kunne forurene vandet. I mange år var pladsen af grus, senere blev der anlagt en stor græsplæne. Folkene på Pladsen holdt vej og græs og i sommersæsonen klippede de også hækkene ved funktionærboligernes haver. Indtil der blev indlagt toiletter i bygningerne tømte de også boligerne latriner.

Ved Thorsbroboringerne, der ligger i forlængelse af den tidligere Store Mølles placering blev anlagt en frugtplantage. Det var brøndmester Rasmussen, der havde fået ideen. Plantagen blev passet af Pladsens folk. Når man havde høstet æbler, blomster, mirabeller, og hvad der ellers var, afleverede brøndmesteren høsten inde på Axeltorv. Her blev det fordelt til de ansatte i afdelingerne efter rangorden. Det var et dejligt frynsegode for en bybo at få adgang til frisk frugt på denne måde. Motivationen var dog beskyttelse af grundvandet. Der var andre praktiske foranstaltninger. Der blev også dyrket kål med det formål at fodre svanerne inde i de københavnske søer om vinteren.

Brøndmesteren havde kontor i filterbygningen, og her var også faciliteter

ter for hans personale. Han var i jævnlig kontakt med Axeltorv, og tog hver torsdag til møde derinde. Når han tog derind havde han også de vandprøver med, som blev taget dagligt. I forbindelse med møderne fik han også ugelønningerne med tilbage.

Boringerne

En del af arbejdet bestod i at tilse understationerne og boringerne. Det blev gjort i samarbejde med montøren, fordi det indebar reparation af lokalt opsatte pumper. Der var ved Solhøjboringerne opstillet en vindmotor til ladning af akkumulatører, der drev en vacuumpumpe. Der var dog det problem, at ingen ville klatre op og vedligeholde motoren. Derfor brændte den til sidst sammen. Siden blev der lagt elektricitet ud til alle understationer.

Der skulle også renses rør og foretages udskiftninger. Vandet er så aggressivt, at det æder ledningerne. Rørrensning foregik i samarbejde med montøren fra Maskinen. Større vedligeholdelsesopgaver bestemtes centralt fra Axeltorv. Så fik Thorsbro besked og kunne aftale, hvordan de skulle forholde sig. Med tiden er grundvandspejlet sunket. Det har derfor været nødvendigt at foretage dybere boringer.

De mange besøg på understatio-

Efter anden verdenskrig fik flere og flere bil. Dem kunne de maskinuddannede fint reparere inde i maskinhuset på nattevagterne. Her står porten endda åben.

nerne blev foretaget til hest, på cykel og senere med nimbusmotorcykel og bil. Montør Gørn-Nissen, kaldet nissefar, havde netop en nimbus med sidevogn for at have plads til værktøj. Den tilhørte vandværket. I 1939 fik man 0,50 kr. pr dag i cykelpenge. Det var fastsat i overenskomsten. Hestevogne blev opbevaret ved Store Mølle, og hestene lejede man i en periode fra godset Benzonsdal.

Den daglige dont på pladsen gik således med mange pasnings- og plejeopgaver. Disse blev med årene færre. I 1960'erne holdt man bl.a. op med at klippe de ansattes hække.

Driften af Thorsbro i dag

I 1970 blev brøndpumperne i Maskinen elektrificeret. I 1985 over-

gik man helt til elektrisk drift, til det formål var bygget et nyt og meget mindre maskinhus, der bliver fjernbetjent fra Regnemark. Derfor opførte Thorsbro fra midt i 1980'erne med at være bemanded. Skibet blev forladt. 1. mesteren og de øvrige i Maskinen var blevet overflødige. De som gennem så mange år var helt uundværlige. Ændringerne i personalsituationen foregik fortrinsvis ved naturlig afgang. Andre blev placeret på de øvrige vandværker og derfor forløb overgangen meget fredeligt. I dag styres anlægsarbejde fra centralt hold, og opgaven på Thorsbro er fortsat den samme; at pumpe vand ind til hovedstaden.

Familieliv på Thorsbro

Familierne boede på Værket. Det var en nødvendighed, da driften af dieselmotorerne og pumperne krævede, at fagfolk kunne tilkaldes døgnet rundt.

Funktionærboligerne

Der blev fra starten opført et dobbelthus til to familier. Derudover blev Store Mølle ombygget til tre lejligheder. Der blev også bygget en 1. mesterbolig. Her blev indrettet lejlighed til 1. mesteren og hans familie. I en del af huset blev indrettet en lille lej-

lighed, som ingeniørerne fra København kunne bruge og overnatte i, når de var på tilsyn på Værket. Ingen havde bil i 1908, og det kunne være vanskeligt at nå tilbage til København samme dag. Senere opgav man den lejlighed. En tid brugte Mester Kajser hele huset til sin familie. Der blev dog endnu senere indrettet en ny lejlighed til formanden på pladsen.

Doppelthuset blev opført lige ved portindgangen til brøndmesteren og 2. mesteren. Både 1. mesterbo-

lig og funktionærbolig blev opført i samme nationalromantiske stil som maskinhuset. I møllen flyttede to motorpassere og en maskinmester ind. I haverne var også opført lysthuse. Københavns Vandforsyning stod for vedligeholdelse af husene og for malararbejde. Indvendigt blev der malet med gråt, hvad der ikke altid var populært blandt beboerne.

Beboerne i boligerne nød godt af sammenhængen med vandværket. Der blev i 1950'erne lagt varme

Mesterboligen var en statelig villa. Bygningen har samme nationalromantiske stil, som de øvrige oprindelige bygninger. I dag huser det en børnehave.

Brøndmesteren og 2. mesteren havde bolig i dette dobbelthus. Det er ikke var så prangende som 1. mesterboligen.

Frederiksberg blev disse funktionærboliger kaldet. De blev bygget i 1918, fordi værket udvidede produktionen og dermed også bemanningen.

i boligerne. Det var kølevand fra motorerne. Der var også indlagt strøm fra starten. Det var jævnstrøm. Der var en lampe i hvert rum, men ingen stikkontakter, fordi familierne ingen elektriske apparater havde. Man fik klippet hæk og tømt latriner. Der var køkkenhaver, hvor hver familie havde en lod. Derved havde man mulighed for en vis grad af selvforsyning.

Derudover kunne man gå i bad i Maskinen. Der var indrettet tre baderum. Det var selvfølgelig til brug for de ansatte, men familierne brugte dem også. Der var indrettet et maskinmestrene, 1 til øvrigt personale

i maskinen og et til Pladsens personale.

Det var de tjenestemandsansatte, som fik stillet bolig til rådighed til en rimelig husleje. Man skulle fra ledelsens side sikre sig, at personalet var til stede. Det skulle også være rimeligt nemt at flytte personale mellem vandværkerne.

Der var også lokale ansat på Thorsbro. De boede ikke på værket og havde heller ikke altid så fast en tilknytning til arbejdspladsen som det tjenestemandsansatte personale. Med tiden blev det nødvendigt at udvide antallet af tjenesteboliger, fordi

antallet af ansatte steg med udvidelsen af produktionen. Derfor byggede Københavns Vandforsyning i 1918 "Frederiksberg". Der var tale om fire boliger uden for området på den anden side af Køgevej. Her var man i gåafstand til værket. Boligerne fik deres tilnavn af ingeniørerne, der morede sig over, at boligerne i lighed med Frederiksberg Kommune lå uden for området, som var Københavns Kommune. Det blev bl.a. bolig for de øvrige mestre og montøren.

Med tiden var det ikke nødvendigt at bo på Værket længere. Store Mølle blev revet ned i 1977, fordi den be-

Store Mølle blev indrettet til 3 lejligheder, da værket kom i drift. Her boede maskinmestre, motorpassere og reparatører.

En glad familie poserer for fotografen.

gyndte at synke. I dag er 1. mesterboligen blevet til skovbørnehave og med vandværkets overgang til fjernstyring er Københavns Vandforsynings øvrige boliger også blevet afhændet.

Hustruerne

Selv om man boede så tæt på hinanden og i dagligdagen kun mødte naboerne betød det dog ikke, at man havde meget med hinanden at gøre. Hustruerne holdt lige så meget på hierarkiet, som mændene gjorde i deres arbejde. Det var bestemt finest at være 1. mesterhustru. Det var også meget almindeligt, at hustruerne tog med til København, når deres mænd, 1. mesteren eller brøndmesteren,

skulle til møde på Axeltorv. Her kunne de så handle, mens deres mænd var til møde. Bagefter samledes mænd og hustruer og spiste frokost sammen. De var tit sammen med øvrige mestre fra de andre vandværker. Det var nemlig meget almindeligt, at de var i familie med hinanden. To mestre kunne være svogre. Sidst på dagen tog man så hjem igen enten med tog eller i bil.

De ansatte, der kom fra egnen besøgte på fridage ofte deres familie, som boede lokalt. Familien kunne være ansat på Benzonsdal, disse kolleger var en del af egnen på en ganske anden måde end de tjenestemandsansatte, som ikke faldt til

Der var mange børn på værket, allerflest i de første år. Drengen til venstre har fået lov at låne sin fars arbejdssket.

umiddelbart.

Dagligdagen gik for kvinderne med at passe børn og husholdning. Efter krigen begyndte nogle at arbejde ude. De fik derved en tættere kontakt med lokalsamfundet. Frem til supermarkederne tog over, kom der gerne brødbil to gange om ugen, Den Røde Bager og Den Gule Bager. De havde fået navne efter deres bilers farver. Der kom slagter ugentligt og lidt sjældnere fiskehandler. De øvrige ting blev købt i Brugsen.

Børnene

Det var ved Værkets start i 1908 børnerige familier der boede på Værket. Den første brøndmester Rasmussen

havde selv 7 børn. Der var i alt 26 børn. Efter 2. verdenskrig var tallet dog faldet den del. Børnene brugte vandværkets udstrakte område til deres leg. Der blev lavet huler i vandværksskoven. De lå i stadig krig med børnene fra Torslunde. De legede ved Lille Vejleå og kom sommetider våde hjem. Børnene havde meget vanskeligt ved at holde sig fra frugtplantagen i sæsonen og kom selvfølgelig på kant med folkene fra Pladsen. De kom kun i Maskinen, når de skulle i bad. Det var ingen legeplads.

Når børnene nåede skolealderen var det almindeligt, at mester- og brøndmesterbørnene kom i Borger-skolen i Taastrup. De gik ikke i lands-

byskolen i Torslunde. For de tjenestemandsansatte børns vedkommende hang det sammen med, at deres far kunne få ansættelse på andre vandværker, og forældrene anså det for bedre, at deres børn så havde gået på realskolen end i landsbyskolen. Efter krigen kom børnene på Centralskolen i Ishøj.

Arbejdsliv og familieliv var vævet ind i hinanden. Familien spiste sammen midt på dagen, hvis vagterne tillod det. Når far havde haft nattevagt, måtte man være stille i løbet af dagen i hjemmet, så han kunne sove og være frisk til den næste vagt.

Værket ved Thorsbro fremover

Maskinhuset er i dag til museum, her formidles Thorsbros nu 100 årige historie.

Det er en spændende opgave at dykke ned i 100 års historie, der rummer etatskultur, byudviklings- og lokalhistorie, politisk historie, teknologihistorie, industrihistorie og arbejdsplads- og familiehistorie.

Med de hundrede år skulle man tro, at udgangspunktet for historien også kunne have ændret sig. Det er dog ikke tilfældet. Formålet med Værket ved Thorsbro er fortsat at levere vand til Københavns borgere. Opgaven byder til stadighed på udfordringer af teknologiske og miljømæssige hensyn, når grundvandspejlet synker, og når behovet for vand generelt ændrer sig.

I begyndelsen af juni 2008 blev Thorsbro overfløjet og ved den lejlighed fotograferet. Man ser fortsat maskinhuset med samlebrøndsbygningen til venstre og længere fremme hanekammerbygningen. Længst hene til venstre står 1. mesterboligen, og man kan tydeligt se brøndmester- og 2. mesterboligen ved indkørselen til Værket. Brøndmesterens garage og cykelskurene, som 2. mesteren måtte bruge et af, findes sågar endnu. Længst ude til venstre, hvor der nu er skov løber Lille Vejleå.

Der er dog også kommet andre bygninger til. Til højre for maskinhuset står filterbygningen. I forlængelse af denne en ny kontorbygning. Midt på pladsen er kommet et kvadratisk hus med sort tag og længere fremme et mindre kvadratisk hus. Det er her de eldrevne pumper står i dag, som sørger for indpumpningen. I græsset midt på plænen ses en tydelig aftegning af vandreservoiret, hvor vandet

fortsat samles, før det pumpes ind.

Der sker løbende ændringer. Til højre for filterbygningen har der været gravet fornyelig, fordi der skulle etableres filter til opsamling af okker. Tidligere blev beholdningen tømt ud i naturen en gang årligt. Ændringer i miljøhensyn følger også vandværket. De store trykledninger Thorsbro I og II til København renoveres i 2006-2008.

Med sine 100 år står maskinhuset og kalder på at fortælle sine mange historier. Det er netop, hvad Thorsbro Vandværks Museumforening gennem en årrække har gjort. Som et kulturelt fyrtårn for Ishøj Kommune kan Museumsforeningen og Kroppedal Museum fremover formidle stedet i mange sammenhænge og for mange mennesker.

Værket ved Thorsbro, juni 2008.

Litteratur og personlige beretninger

Andersen, Hans:

1940-1945, Thorslunde-Ishøj og Tranegilde under den tyske besættelse fra 9. april 1940

Andreassen, Birgit m.fl. red. :

Socialdemokratiet i Ishøj, 8. januar 1911 – 1991 80 år
Strejftog i partiforeningens historie.

Thorslunde-Ishøj Lokalhistoriske Forening,

18. årgang nr. 4. December 1993

Thorslunde-Ishøj Lokalhistoriske Forening,

19. årgang nr. 1. Marts 1994

Den lange vej fra løbedegne til købstadsskoler

Fussing, Andreas,

Kjøbenhavns Vandværk. Værket ved Thorsbro.
Architekten, Kjøbenhavn den 28. august 1909,
11. aargang nr. 48

Fussing, Andreas Kerrn, i Weilbachs Kunstnerleksikon

Johansen, Hans Christian:

En samfundsorganisation i opbrud 1700 – 1870,
Dansk social historie 4, Gyldendal 1979

Jønsson, Jens Henrik:

Pile Mølle Grønt bindeled til fortiden, Pile Mølle,
Ishøj Produktionsskole 1997

Kantner, Niels:

Thorsbro Vandværk – en historisk beretning

Københavns Energis historie, www.ke.dk

Københavns Vandforsyning 1909-1934, København 1934

Københavns Vandforsynings historie, København 1959

Københavns Vandforsyning, København 1972

Københavns Vandforsyning 125 år – 9. august 1984

Københavns Vandværk 1859 – 1909, København 1909

Lokalhistorisk arkiv og forening afholder udstilling om
Thorsbro Vandværk

Nielsen, Inge:

Thorslunde sogn oplevet fra Solhøjen.
I Erindringer fra det gamle Thorslunde – Ishøj, 2000

Nissen, Arne J.:

De store sygdomme – de små dræbere og medicinmændene, Attika 1983

Parby, Jakob Ingemann:

Storbystrømme, Københavnerens vand, varme, lys og
latrin gennem 150 år.
Københavns Bymuseums skrifter, nr. 7, 2007

Pile Mølles historie, www.pilem.dk

Rent grundvand i hanerne.

Vi renoverer thorsbroledningerne, Københavns Energi,
november 2007

Trier, Else:

Ishøj før og nu – den grønne port til København, Ishøj
Kommune 1998

Personlige beretninger

John Jessen

Claus Hankert

Poul Sjøgren

Viola Gromada

Villy Gromada

Leif Johansen

Ingeniør Witzel

Foto

Ishøj Lokalhistoriske Arkiv

Kjeld Ejdorf

Københavns Bymuseum

Københavns Energi

Erling Pultera

Lene Skodborg

Tak til alle bidragydere

Man skal ikke slå større brød op end man kan bage, siges det. Det gjorde vi så alligevel i fuld tillid til, at det ville være muligt at søge opbakning og økonomisk støtte til at realisere vores jubilæumsprojekter.

En meget stor tak for støtte og medvirken til:

at realisere udgivelsen af jubilæumsbogen

Frogne A/S, Ishøj Søndergade 19, Ishøj
Ishøj Kommune, Kulturelt Udvalg, Ishøj Store Torv 20, Ishøj
Ishøj Kommunes Vandforsyning, Ishøj Store Torv 20, Ishøj
JP-Elanlæg A/S, Baldershøj 27, Ishøj
Københavns Energi, Ørestads Boulevard 35, København
Leon Petersen VVS A/S, Industribuen 19, Ishøj
Lions Club, Toroslunde-Ishøj, Stillidsvej 36, Taastrup
Snedkerfirmaet, Ivan Madsen ApS, Baldersbækvej 21, Ishøj

at rovere og opstarte den gamle T3- dieselmotor efter 23 års hvile

PP. Brolægning A/S, Sdr. Mellemvej 41, Roskilde
GSV Materieludlejning A/S, Industrikrogen 18, Ishøj

at få udført en flot ny brolægning på Museets forplads

Brolæggerlaugets Erhvervsfond, Nørre Voldgade 106, København
Hoffmann A/S, Fabriksparken 66, Glostrup
Kbh. Tekniske Skole, Brolæggerafd., Fabriksparken 31, Glostrup
TR Granit A/S, Vindmøllevej 45, København